

Οικονομική Κρίση ή Κοινωνική Ακρίσια, που καλύπτεται τελικά με Πολιτική Υποκρισία¹ είναι το σύμπτωμα των καιρών μας;

του Φ.Κ. Βώρου

Αναγκαίο Προοίμιο:

Οφείλω να δηλώσω με την πρώτη γραμμή ότι δεν είμαι οικονομολόγος, ούτε πολιτικός, για να επιχειρήσω ανάλυση οικονομικών όρων και να καταλήξω σε πολιτική πρόταση επίλυσης της **Οικονομικής κρίσης**, που ίσως και να οφείλεται σε αποπήματα² της **Οικονομικής Πολιτικής**. Η μόνη σχέση μου με το οικονομικό φαινόμενο συνοψίζεται ή διαφαίνεται στις εξής δυο εμπειρίες ζωής και σπουδών: **Ευτύχησα** για λόγους οικονομικής επιβίωσης από τα χρόνια τα μαθητικά (στο Γυμνάσιο) και τα φοιτητικά (στη Φιλοσοφική Σχολή) να μετέχω σε έργο μικρεμπορίου ή και μικρομεταφορών (στην Ομόνοια). Έγραψα ευτυχώς, γιατί αυτές οι ασχολίες προσφέρουν πολύτιμη εμπειρία οικονομική – κοινωνική. Και κατά το 3^ο -4^ο έτη σπουδών Ιστορίας ένιωσα την ανάγκη να μελετήσω κάποια **βιβλία Ιστορίας της Πολιτικής Οικονομίας**,³ για να μπορώ να κατανοώ τα βιβλία **Κοινωνικής και Πολιτικής Ιστορίας**. Κάποτε η συνήθεια αυτή συνεχιζόταν και αργότερα. Ενδεικτικά σημειώνω ένα- δύο από τα αναγνώσματα της β' αυτής φάσης (στην υποσημ. 3).

1. Προσπάθεια διευκρίνισης μερικών γνωστότατων εννοιών της οικονομικής ζωής για λόγους διασφάλισης ακριβούς επικοινωνίας με όποιες / όποιους διαβάσουν το κείμενο τούτο:

Οικονομία είναι κατ' αρχήν η συνετή νομή και διαχείριση των αγαθών στα πλαίσια / όρια του οίκου, της οικογένειας. Εντάσσεται εννοιολογικά στην Οικονομική ζωή⁴ των κοινωνιών (παραγωγή, επεξεργασία, μεταφορά, συντήρηση, ανταλλαγή... κατανάλωση ποικίλων αγαθών)

¹ Με τον όρο αυτό δεν αναφέρομαι στους επαγγελματίες πολιτικούς αλλά σε όλους τους πολίτες που παρακολουθούν την πολιτική και διατυπώνουν γνώμη γι' αυτήν.

² Δεν ενημερώνουμε έγκαιρα και πειστικά τους νέους για την απορροφητικότητα της κοινωνίας σε εργατικό δυναμικό κατά ειδικότητα. Και τους σπρώχνουμε όλους να κάνουν σπουδές για επαγγέλματα «γραβάτας», αλλά έτσι **οικοδομούμε κοινωνία ανάπηρη** για δυο λόγους: οι μισοί μοιραία μένουν άνεργοι και τραυματισμένοι· η κοινωνία χρειάζεται και χειρωνακτικό εργατικό δυναμικό και μοιραία δημιουργεί θέσεις για μετανάστες και εξωθεί τα δικά της παιδιά να γίνουν κι αυτοί μετανάστες! (Μ. Παπουτσάκη άρθρο στη εφημ. «Ελευθεροτυπία» (12-6-2011) με τίτλο: Κύμα μετανάστευσης για σπουδές

³ Charles Gide –Charles Rist, **Ιστορία των Οικονομικών Επιστημών** (μετ. Ν. Β. Πατσέλης για τις εκδόσεις Γκόννη, 1959). Και ένα μεταγενέστερο: Οικονομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Λομονόσοφ **Πολιτική Οικονομία**, μετ. Ν. Παπανδρέου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1978.

⁴ Πιθανό είναι το επίθετο **Οικονομική – Οικονομικός** να επικράτησε στην ελληνική γλώσσα από τότε που ο Ξενοφών έγραψε τη μελέτη **Οικονομικός**.

στα πλαίσια κοινωνιών, που τα μέλη τους εργάζονται και συνεργάζονται για την παραγωγή - απόκτηση των αγαθών και τη δίκαιη⁵ κατανομή τους. Για όλα τα μέλη της κοινωνίας η φροντίδα για την απόκτηση (ή απλά τη διαφύλαξη κληρονομημένων έτοιμων) αγαθών είναι καθολική και ίσως εκφράζει την πρώτη προσδοκία τους από τη φροντίδα της οργανωμένης Πολιτείας όταν διαμορφώνει δίκαιη **Πολιτική Οικονομία**.

Εάν η όλη οικονομική διαδικασία (παραγωγή, διαφύλαξη, διακίνηση αγαθών, αμοιβή των εργαζομένων, αποταμίευση...) ⁶ επιτελείται ομαλά και δίκαια σε κάποιο βαθμό, οι άνθρωποι νιώθουν ευτυχείς και κρίνονται από τους άλλους ευτυχισμένοι, που ζουν χωρίς αγωνία για την οικονομία. Εάν όμως συμβαίνει κάποιας οικονομικής υφής έκδηλη δυσλειτουργία (π.χ. οι καιρικές συνθήκες δυσκόλεψαν την παραγωγή αγαθών, οι πολεμικές περιστάσεις ή ο οικονομικός αποκλεισμός κάποιας χώρας εμποδίζει την όλη οικονομική ζωή ή το πολύ χαμηλό εισόδημα των εργαζομένων τραυματίζει τους εργαζόμενους και δεν τους επιτρέπει να αγοράζουν τα αγαθά που παράγουν για την εργοδοσία της κοινωνίας τους...), τότε γίνεται λόγος για **οικονομική κρίση** της α΄ ή της β΄ μορφής....).

Στη χώρα μας π.χ. (πέρα από τις επιπτώσεις που έχει και για μας η διεθνής οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων) λόγω δικής μας αδράνειας ή μυωπίας μειώθηκε τα τελευταία χρόνια η παραγωγή κάποιων αγαθών (γεωργικών και άλλων) και οι Κυβερνήσεις δεν εκτίμησαν σοβαρά το φαινόμενο. Όταν λογουχάρη παίρναμε επιδόματα, για να καταργήσουμε κάποιες παραδοσιακές καλλιέργειες, δε φροντίσαμε ως οφείλαμε για την αντικατάστασή τους με άλλες οικονομικά αποδοτικές

⁵ Επειδή συχνά συγχέεται η έννοια δίκαιον με ό,τι είναι «νόμιμον», θυμίζω έναν ωραιότατο ορισμό του νόμου: «Ο νόμος συνθήκη και... εγγυητής αλλήλοις των δικαίων» (= ο νόμος είναι συμβόλαιο, συμφωνία μεταξύ των ανθρώπων, εκφράζει την επιθυμία όλων και με αυτή την προϋπόθεση εγγυάται σε όλους δικαιοσύνη, όταν τον εφαρμόζουν. Αλλά, αν έχει ψηφιστεί από μια άδικη ή πλασματική πλειοψηφία, δεν αποδίδει το δίκαιον κατά την εφαρμογή του ο νόμος), Αριστοτέλης, **Πολιτικά**, βιβλίο 3^ο).

⁶ Για την όλη οικονομική διαδικασία των κοινωνιών από τη σκοπιά της ιστορικής αφήγησης έχει γράψει ένα κατανοητό κεφάλαιο ο διάσημος ιστορικός William Durant στο έργο του **Παγκόσμιος Ιστορία Πολιτισμού** (μετάφραση Ανδρέα Φραικιά, εκδ.οίκος Α/φοί Συρόπουλοι, 1957, τ. Α΄, σελ. 15-30) με τίτλο: « Οι οικονομικοί παράγοντες και οι οικονομικές φάσεις του πολιτισμού» με υποκεφάλαια όπως:

- «Από το στάδιο του κυνηγιού εις το στάδιο της γεωργίας (σελ. 15-20).
- Οι βάσεις της βιοτεχνίας (σελ. 21-25).
- Απαρχές της ατομικής ιδιοκτησίας, οι κοινωνικές τάξεις...». Δηλαδή η οικονομική οργάνωση της κοινωνίας γέννησε και τις κινητήριες δυνάμεις, **κοινωνικές τάξεις**, που άλλοτε συμπορεύονται ειρηνικά και προοδεύουν και άλλοτε συγκρούονται για ζητήματα οικονομικά και βλάπτονται αμοιβαία.

για τους καιρούς μας και πληρώνουμε σήμερα τις οικονομικές συνέπειες.⁷

2. Πριν επιχειρήσουμε ανάλυση της σημερινής οικονομικής Κρίσης (στα διεθνή και εθνικά πλαίσια), νομίζω θα μας διευκολύνει μια σύντομη ματιά στην επίσης μεγάλη **Οικονομική Κρίση του 1929-33**, που έπληξε κυρίως τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου (1914-20) πολλές ευρωπαϊκές χώρες δανείζονταν για τις οικονομικές δυσκολίες τους από τις ΗΠΑ, που δεν είχαν βαθιά εμπλακεί στον πόλεμο αρχικά, αλλά είχαν οικονομικά κερδίσει λόγω της εμπλοκής όλων σχεδόν των Ευρωπαίων, κάτι που διευκόλυνε την οικονομική δραστηριότητα των ΗΠΑ να διευρύνεται.

Αλλά η οικονομική κρίση του 1929-33 εκδηλώθηκε πρώτα στις ΗΠΑ (την οικονομικά ισχυρότερη τότε χώρα!) κάποια Μαύρη Παρασκευή (24 του Οκτ. 1929), όταν το Χρηματιστήριο αντιμετώπιζε βαθιά πτώση αξιών, γιατί οι οφειλέτες δανείων Ευρωπαίοι αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους. Για τις συνέπειες της κρίσης ειδικά στη Βρετανία μεταφέρω κάτι πολύ συνοπτικό από βρετανικό βιβλίο: **Chronicle of the Twentieth Century**.⁸ Στη σελ. 383 διαβάζω: «Black Friday (Μαύρη Παρασκευή): Η Wall Street (το Χρηματιστήριο) γκρεμίζεται. Οι μικροκαταθέτες έχασαν τα πάντα.... Ένδεκα (speculators) παίκτες του Χρηματιστηρίου λέγεται ότι αυτοκτόνησαν»... και στη σελ. 396: « Η ανεργία πλήττει 2 εκατομμύρια θύματα». Στην ίδια σελίδα έχει τη φωτογραφία κάποιου ανέργου, που πήγαινε σε κάποια πορεία διαμαρτυρίας έχοντας στο στήθος και στην πλάτη του με μεγάλα γράμματα σε μεγάλο χαρτόνι τα ακόλουθα συγκλονιστικά (άνετα αναγνώσιμα από τον τυχαίο περιπατητή / θεατή):

«Γνωρίζω 3 επαγγέλματα

Μιλάω 3 γλώσσες

Πολέμησα 3 χρόνια (προφανώς υπαινίσσεται 3 έτη υπηρεσίας στο βρετανικό στρατό του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, 1914-1919).

Έχω τρία παιδιά

Είμαι άνεργος 3 μήνες

Το μόνο που ζητάω είναι μια δουλειά».

Υπότιτλος (σελ. 396): Διαμαρτυρία ενός από τα δύο εκατομμύρια ανέργων.

Συμπέρασμα: η **ανεργία** ήταν το πιο οδυνηρό σύμπτωμα της **Οικονομικής Κρίσης του 1929-33**.

Η μεγάλη εκείνη οικονομική κρίση έπληττε ιδιαίτερα τη Γερμανία, γιατί όφειλε η Γερμανία να πληρώνει τις πολεμικές

⁷ Το β΄ μέρος αυτού του άρθρου έχει θέμα: «Μήπως ευθυνόμαστε κι εμείς για την οικονομική κρίση στη χώρα μας»;

⁸ Πρόκειται για καταγραφή των σημαντικότερων γεγονότων του 20ού αι. με αυστηρά χρονολογική σειρά. έκδοση Λονδίνου.

αποζημιώσεις που επιβλήθηκαν από τους νικητές (χώρες της λεγόμενης τότε Αντάντ / Entente) στην ηττημένη Γερμανία (του 1919). Το πώς αντιμετωπίστηκε τότε από τη Γερμανία είναι γνωστό: προωθήθηκε στην ηγεσία της χώρας (το 1933) με την ψήφο του λαού (!) ο Αδόλφος Χίτλερ, που υποσχόταν:

- Παραβίαση των συνθηκών που είχαν επιβληθεί στη Γερμανία από τους νικητές της (το 1919-20).
- Επανασύσταση – συγκρότηση του Γερμανικού Στρατού και άρα μεγάλη απορρόφηση εργατικού δυναμικού για τον νέο Στρατό και τις πολεμικές βιομηχανίες.
- Διεύρυνση των ορίων της Γερμανίας προς τον θεωρούμενο «ζωτικό χώρο» της για την ανάπτυξή της (πέρα από τα ανατολικά σύνορά της: προς Ουκρανία – Ν. Ρωσία).
- Κορύφωση μιας πολιτικής που οδηγούσε σε νέες συγκρούσεις: εδαφικές διεκδικήσεις και απειλές προς όλες τις κατευθύνσεις και υποτιμητικές αναφορές στο καθεστώς της ΕΣΣΔ, τους Εβραίους από τον Führer (τον Αδόλφο Χίτλερ), κυρίως μετά το 1935.⁹

3. Μέσα σε αυτή την Οικονομική Κρίση και τη σύγκρουση ιδεολογιών και εθνών φαίνεται ότι πέρασε απαρατήρητη μια συνετή εκτίμηση πραγμάτων και έμμεσα πρόταση κοινωνικής επίλυσης της Οικονομικής Κρίσης, που το πιο οδυνηρό σύμπτωμά της -μαζί με την ανεργία - ήταν η μείωση αγοραστικής δυνατότητας των μεγάλων μαζών, ανέργων και χαμηλόμισθων πολιτών, κάτι που θορύβησε εύλογα τις μεγάλες επιχειρήσεις αναγκαίων ή χρήσιμων αγαθών. Ένας μεγαλοβιομήχανος αυτοκινήτων (νομίζω ο Ford) βγαίνοντας από μια σύσκεψη υψηλών παραγόντων της Οικονομίας, όταν τον ρώτησαν δημοσιογράφοι για τις απόψεις του, τους έδωσε μια πολύ ενδιαφέρουσα κρίση / πρόταση: Μου φαίνεται ότι η Οικονομική Κρίση και η συνακόλουθη ανεργία και μείωση αγοραστικής αξίας των εργαζομένων δεν μπορεί να ξεπεραστεί, αν δε δοθεί στους εργάτες η δυνατότητα να αγοράζουν τα αγαθά που παράγουν (για τον εργοδότη).¹⁰

Φαίνεται ότι τα λόγια του δεν εκτιμήθηκαν από οικονομικο-πολιτικούς παράγοντες σε ευρεία κλίμακα. Άλλωστε, η Ευρώπη επηρεαζόταν πολύ και από κοινωνικοϊδεολογικά προβλήματα μετά την επικράτηση των Μπολσεβίκων στη Ρωσία και αντιμπολσεβίκων στη Δυτική Ευρώπη. Όμως στις Η.Π.Α. εφαρμόστηκε το πολιτικό

⁹ Για την οικονομική Κρίση στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1929-33 μπορεί κανείς να βρει μερικά στοιχεία στην Ι.Ε.Ε. της Εκδοτικής Αθηνών, τόμο ΙΕ', σελ. 327-331.

¹⁰ Ομολογώ ότι δε θυμάμαι πού το διάβασα αυτό για να κάνω και αντίστοιχη παραπομπή, αλλά θυμάμαι ότι από τότε ένιωσα ένα βήμα ωρίμανσης της σκέψης για τα κοινωνικά – οικονομικά – πολιτικά πράγματα.

πρόγραμμα New Deal¹¹, που είχε και την αντιμετώπιση της ανεργίας βασικό στόχο (με δημόσια έργα κ.λπ.).

4. Ας επιχειρήσουμε τώρα να δούμε τι είναι, πώς ερμηνεύεται και λέγεται ότι αντιμετωπίζεται η σημερινή Διεθνής Οικονομική Κρίση. **Χαρακτηριστικό πρώτο** και στην οικονομία των οικονομικών κρίσεων μοναδικό: **δεν εκφράζει έλλειψη αγαθών αλλά περίσσεια**. Με τη σύγχρονη τεχνολογία είναι δυνατή η παραγωγή αγαθών σε πολύ συντομότερο χρόνο και σε πολύ μεγαλύτερη ποσότητα από όσα χρειάζονται οι διάφορες κοινωνίες. **Χαρακτηριστικό δεύτερο**: μπορεί να προωθείται με λιγότερο εργατικό δυναμικό, το οποίο βέβαια αξιοποιεί τη σύγχρονη τεχνολογία. Άρα, προκαλεί **περισσότερη ανεργία** και χαμηλότερη αγοραστική δύναμη όλων των εργαζομένων.

Συγκεκριμένα:

.α'. Η σύγχρονη τεχνολογία μπορεί να παράγει πολύ περισσότερα από τα αναγκαία αγαθά με λιγότερη εργασία μισθωτών (λ.χ. για την καλλιέργεια του εδάφους, για τη συγκομιδή αγαθών, για τη μεταφορά, τη μεταποίηση, τη συντήρηση).

.β'. Μοιραία επέρχεται μείωση των ημερομισθίων και μείωση του ύψους των δαπανών για την παραγωγή αγαθών, άρα και διαρκής μείωση της αγοραστικής ικανότητας της κοινωνίας των μαζών.

.γ'. Μοιραία ο μεγαλοπαραγωγός, επιχειρηματίας (κεφαλαιοκράτης), που εύλογα φιλοδοξεί να μεγαλώνει την επιχείρησή του, εκτοπίζει συνεχώς τους μικροπαραγωγούς: Ο εργοστασιάρχης υποδημάτων έχει εκτοπίσει τους τσαγκάρηδες της προηγούμενης γενιάς, ο βιομήχανος επίπλων εκτοπίζει τους επιπλοποιούς, η βιομηχανία έτοιμων ενδυμάτων αραιώνει τον αριθμό των ραπτών, ο δημιουργός υπεραγορών (supermarket)¹² οδηγεί σε κλείσιμο των μικροκαταστημάτων και φυσικά σε ανεργία όσων εργάζονταν εκεί. Σε κάθε περίπτωση η μεγάλη επιχείρηση μπορεί να παράγει περισσότερα αγαθά με λιγότερους εργάτες. **Συνέπεια άμεση: συνεχώς αυξάνει η ανεργία και μειώνεται ο μισθός των πολλών.**

.δ'. Μοιραία συνέπεια, δεύτερη, η μείωση της αγοραστικής δύναμης του Κοινού (λόγω μεγάλης ανεργίας και χαμηλής μισθοδοσίας) και πρόβλημα επιβίωσης της μεγάλης επιχείρησης, κάτι που φαίνεται δεν είχε προβλεφτεί. Το φαινόμενο αυτό εκδηλώθηκε τις τελευταίες

¹¹ **New Deal** = Νέα Ρύθμιση (των οικονομικοκοινωνικών σχέσεων) με την οποία αντιμετωπίστηκαν οι θλιβερές επιπτώσεις που είχε για την κοινωνία εκείνη, των ΗΠΑ, η οικονομική κρίση του 1929 – 1933.

¹² Νομίζω ότι ένα τέτοιο μεγαλοκατάστημα - σε μεγαλούπολη ή και μικρότερη πόλη- οδηγεί σε κλείσιμο δεκάδες μικροκαταστήματα και είναι αμφίβολο αν απορροφά και απασχολεί εργατικό δυναμικό ίσο προς τους μισούς μικροεπιχειρηματίες και βοηθούς τους, που έχασαν τη δουλειά τους λόγω του supermarket της περιοχής τους.

δεκαετίες του 20ού αιώνα. Και σε πρώτη φάση αντιμετωπίστηκε με τη βοήθεια του χρηματοπιστωτικού συστήματος, που είναι πρωτότοκος αδερφός ή τέκνο του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Και εργάστηκαν μεθοδικά να πείσουν τον μικρό πολίτη να δανειστεί, για να παραμείνει αγοραστής, να απολαμβάνει τα αγαθά της ζωής. Του έδωσαν πρόθυμα και ευγενικά και πολύ ανθρώπινα, μεγαλόψυχα μέχρι **εορτοδάνειο** και δάνειο διακοπών με μια απλή εγγύηση (κάποιο ακίνητο, το σπίτι του!). Κάρτες και άλλες κάρτες και άλλο δάνειο, συνεχώς πιο χρεωμένος ο δανειζόμενος. Όσπου του πήραν ή απειλούν να του πάρουν και το ακίνητο, δηλ. το σπίτι του!

Παράλληλα ο μικροεπιχειρηματίας έσβησε, έκλεισε και το μικρομάγαζο, απέλυσε και τους λίγους εργάτες του.

.ε'. Αλλά τότε πια μειώθηκε επικίνδυνα η αγοραστική δυνατότητα των πολλών και θορυβήθηκε το Μεγάλο Κεφάλαιο (σε διεθνές επίπεδο). Έτσι εκδηλώθηκε η διεθνής οικονομική κρίση **όχι από έλλειψη αγαθών αλλά αγοραστών**. Και παράλληλα αυξάνεται ο αριθμός των ανέργων, πρόβλημα κοινωνικό πιο επώδυνο και οδυνηρό....

Και ο φαύλος κύκλος ολοκληρώνεται με το γεγονός ότι το εργατικό δυναμικό όλων των ειδικοτήτων σήμερα χρειάζεται περισσότερο χρόνο ειδίκευσης, που τελικά δεν αξιοποιείται για τη σταδιοδρομία του ατόμου.

Το φαινόμενο της αυξανόμενης (λόγω τεχνολογίας) παραγωγής αγαθών και της μειωμένης αγοραστικής δυνατότητας των πολλών (χαμηλόμισθων και ανέργων) είναι πια **οικονομική πραγματικότητα αδιάψευστη**, που μοιραία θα επιδεινώνεται, επειδή βελτιώνεται καθημερινά η τεχνολογία. **Η κρίση αυτή τη φορά είναι αδιέξοδη**, οι πολιτικοί δεν μπορούν να τη θεραπεύσουν και μοιραία οδηγούνται στην ανακριβολογία, στην ελπιδολογία, ίσως και στην υποκρισία (απόκρυψη του αδιεξόδου). Το αδιέξοδο όμως υπάρχει. Αναγκαία η αναζήτηση εξόδου είτε με **αναδόμηση της Κοινωνίας και μετατροπή της Πολιτικής Οικονομίας σε Κοινωνική Οικονομία¹³ ειρηνικά** είτε **σε ανατροπή της σημερινής κοινωνίας βίαια**. Το πώς αυτές οι κοινωνικές μεταβολές είναι πιθανό να συντελεστούν αδυνατώ να το εικάσω.

Ανάλυση της τελευταίας πρότασης (είτε...είτε...είτε...) απαιτεί, νομίζω, πρώτα τη γνώμη ειδικών: οικονομολόγων, κοινωνιολόγων, πολιτικών. Προσωπικά εύχομαι την καλύτερη δυνατή επίλυση, έξοδο από το αδιέξοδο και κλείνω με μια ελπιδοφόρα παράγραφο από το πρώτο βιβλίο που μνημόνευσα στην τρίτη υποσημείωση του άρθρου.

Από το βιβλίο των Gide και Rits αντιγράφω 12 στίχους με μία γλωσσική προσαρμογή, σκόπιμη νομίζω, στη σημερινή πραγματικότητα:

¹³ Κάποιος από τους μεγάλους θεωρητικούς της Πολιτικής Οικονομίας (με κοινωνική ευαισθησία) πρότεινε αυτήν την μετονομασία.

Όπου ο όρος **παραγωγός** (του παρελθόντος) νομίζω είναι φρόνιμο να εννοούμε **μεγαλοπαραγωγός** του σήμερα: μεγάλη παραγωγική μονάδα που μπορεί σήμερα να παράγει αγαθά όχι μόνο για μια εθνική κοινωνία, αλλά για τη διεθνή Κοινότητα (σελ. 411) «4. – **Η υπεροχή του καταναλωτού επί του παραγωγού.** Ο Bastiat απέδιδε μεγάλην σημασίαν εις την αρχήν αυτήν, την οποίαν εθεώρει ως αρμονίαν, διότι η υποταγή του παραγωγού εις τον καταναλωτήν είναι η του ατομικού εις το γενικόν συμφέρον. Ο παραγωγός **εμπνέεται** υπό του ατομικού συμφέροντος αποβλέπων εις το κέρδος μόνον. Επειδή όμως πάσα εφεύρεσις του προς αύξησιν του κέρδους επιφέρει πτώσιν των τιμών, το κέρδος της τελευταίας αυτής αποκομίζει εν τέλει ο καταναλωτής. Ούτω, λοιπόν, όλοι οι οικονομικοί νόμοι αναγκάζουσι τον παραγωγόν όπως γίνη αλτρουιστής, παρά τον εγωισμόν του, απατώντες τούτον προς όφελος όλων. Ο **παραγωγός** νομίζει ότι εργάζεται δι' όσον το δυνατόν περισσότερο κέρδος, ενώ πραγματικώς εργάζεται δια την όσον το δυνατόν οικονομικωτέραν ικανοποίησιν των αναγκών του άλλου. Ιδού όθεν η αρμονία».

Και ολοκληρώνω με μία προσθήκη, που οφείλω για τη δική μας κοινωνία:

Μήπως κι εμείς με αποπήματα ή παραλείψεις συμβάλλουμε στην επιδείνωση της Οικονομικής Κρίσης για τη δική μας Κοινωνία;¹⁴

α'. Εκτιμήσαμε πόσο αξίζει η **χειρωνακτική εργασία**, την οποία ασκεί ο **χειρ-ώναξ** (δηλ. ο βασιλιάς των χειρών); Τα μισά επαγγέλματα στην κοινωνία είναι αυτά **τα χειρωνακτικά και ίσως πιο προσιτά** (και από πλευρά χρόνου) για τη σταδιοδρομία των νέων. Αν ως γονείς ή εκπαιδευτικοί ενθαρρύνουμε όλους τους νέους απερίσκεπτα να αποφύγουν τη χειρωναξία, μήπως καταδικάζουμε εκ προοιμίου τους μισούς στην ανεργία και την απογοήτευση; Και ανοίγουμε εμείς το δρόμο για την «εισαγωγή μεταναστών»,¹⁵ που είναι πιο πρόθυμοι για χειρωναξία και γίνονται πιο αποδοτικοί;

¹⁴ Σχετικά με την οικονομική κρίση δημοσιεύτηκαν στο μηνιαίο περιοδικό της εφ. «Καθημερινή» **gk**, τεύχος 43, Ιούνιος 2011, (σελ. 66-83) 8 σύντομα άρθρα, που οι συντάκτες τους απαντούν στο ερώτημα; **Ποια από όλες τις κρίσεις αντιμετωπίζει η χώρα μας;** Κρίση ελληνικού δημόσιου χρέους, κρίση του Ευρώ, κρίση δημόσιων εσόδων, κρίση ανταγωνιστικότητας ή κάποια άλλη κρίση;

¹⁵ Δεν έχω καμιά διαφορά μαζί τους για δυο λόγους σοβαρούς: Άνθρωποι είναι σαν εμάς και δικαιούνται να αναζητήσουν δρόμο ζωής. Και οι Έλληνες ως τη δεκαετία του 1960 στη μετανάστευση αναζητούσαν δρόμους επιβίωσης (το αν άλλες δυνάμεις εκμεταλλεύονται τους μετανάστες αδυνατώ να το αναλύσω εδώ). Και δεν αποκλείω το κύμα μεταναστών / λαθρομεταναστών να υποβοηθείται αθέατα από δυνάμεις που αποβλέπουν στην εκμετάλλευσή τους, αλλά το γεγονός παραμένει με τα ίδια αποτελέσματα....

Εκτιμούμε σωστά την ποιότητα σπουδών και τις ανάγκες της κοινωνίας, όταν ωθούμε όλους τους νέους να συνωστίζονται σε επαγγέλματα της γραβάτας; Η ποιότητα σπουδών υποβαθμίζεται, αλλά εμείς, όταν χρειαζόμαστε γιατρό, δικηγόρο, δάσκαλο, μηχανικό, ρωτάμε «ποιος είναι καλός» (δικηγόρος, γιατρός, δάσκαλος, μηχανικός), όχι ποιος είναι άνεργος.

.β'. Κάνουμε διάκριση ανάμεσα στα **αναγκαία**, τα **χρήσιμα**¹⁶, τα **περιττά** ψώνια, όταν φορτώνουμε ένα καρότσι στην υπεραγορά (supermarket) και το σπρώχνουμε προς το ταμείο, για να πληρώσουμε τα δέοντα;

.γ'. Όταν ζούμε σε μια μεγαλούπολη, όπως η Αθήνα, όπου εκατοντάδες χιλιάδες συνταξιούχοι, οι μισοί σε δημιουργική ηλικία και με σωματική υγεία, που τους επιτρέπει να κάνουν και κάποια χειρωνακτική εργασία και να προστατεύουν έτσι και την υγεία τους), επιτρέπεται να βλέπουμε χιλιάδες κήπους γύρω από κατοικημένες οικοδομές ακαλλιέργητους και χορταριασμένους, ώστε να γίνονται προσάναμμα για θερινές πυρκαγιές; Και να αγοράζουμε φρούτα ή λαχανικά από άλλες χώρες;

.δ'. Αυτές οι εκατοντάδες χιλιάδες συνταξιούχων, αν δεν έχουν ειδικούς λόγους να ζουν στην Αθήνα ή σε άλλες μεγαλουπόλεις, μήπως είναι πιο ωφέλιμοι για τον εαυτό τους και για την κοινωνία της επαρχίας, όπου γεννήθηκαν, όπου πιθανότατα συντηρούν και την πατρική κατοικία τους; Αν αποφασίζουν να ζουν εκεί, όπου είναι πιο υγιεινό το περιβάλλον και λιγότερο δαπανηρή η καθημερινότητά τους;

.δ'. Και είναι ανεκτό στις συνειδήσεις μας σε τούτη την ευλογημένη χώρα της υψηλής ηλιοφάνειας¹⁷ να εισάγουμε λαχανικά ή φρούτα από άλλες χώρες και να φτάνουμε στη μικρονοϊκή επιλογή να αγοράζουμε φρούτα εισαγόμενα, ενώ στο ίδιο μαγαζί βλέπουμε την ένδειξη; μήλα, αχλάδια, σταφύλια κ.λπ. Βέροιας, Νάουσας, Τριπολιτσάς, Ιεράπετρας;

Όταν αγοράζουμε έπιπλα ποικίλα φερμένα από τη Ν. Αμερική ή την Κίνα, έτυχε να στοχαστούμε ότι κάποιον επιπλοποιό αφήνουμε άνεργο

¹⁶ Είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα παρατήρηση γραμμένη πριν από 2.500 χρόνια (στα **Πολιτικά** του Αριστοτέλη, βιβλίο 7ο). Έχει γράψει εκεί ότι όλοι οι άνθρωποι κατευθύνουν τη δραστηριότητά τους προς 3 στόχους: να αποκτήσουν τα **αναγκαία**, τα **χρήσιμα**, τα **καλά** (γοητευτικά). Μήπως εμείς σήμερα φορτώνουμε στο καρότσι του supermarket και άχρηστα ή περιττά;

¹⁷ Η ηλιοφάνεια σε οποιαδήποτε περιοχή μετριέται σε ώρες ετήσιας λιακάδας. Στη χώρα μας οι μετρήσεις έχουν δείξει ότι τη μεγαλύτερη ηλιοφάνεια σε όλο τον πλανήτη έχει η περιοχή μεταξύ Κεφαλονιάς και Ζακύνθου, και είναι περί τις 3.200 ώρες το χρόνο, (Πέτρου Αλιβιζάτου, καθηγητή της Ιατρικής Σχολής - της προηγούμενης γενιάς- στο Πανεπ. Αθηνών) βιβλίο με τίτλο: **Υγιεινή**).

στη γειτονιά μας; (ομολογώ ότι σε μία φάση ανανέωσης επίπλων υπηρέτησα την απερισκεψία)

Μια τελική παρατήρηση και σχετική πρόταση:

Το πρόβλημα της Μακροοικονομίας (σε επίπεδο εθνικό και διεθνές) είναι και θα μείνει αδιέξοδο ή και θα επιδεινωθεί, για τους λόγους που σημειώσαμε στην αρχή, εκτός αν οι κορυφαίοι υπεύθυνοι κατανοήσουν το μήνυμα που άφησε ο μεγαλοβιομήχανος αυτοκινήτων του 1930, ώστε να δουν το πρόβλημα με ευαισθησία κοινωνική, γιατί αλλιώς προκαλούν κοινωνική ανατροπή (μοιραία εις βάρος τους). Τα ατοπήματα όμως τα δικά μας στα πλαίσια της Μικροοικονομίας μπορούμε, νομίζω, να τα αποφύγουμε ή τουλάχιστον να τα μειώσουμε, αν μάλιστα συνειδητοποιήσουμε τις πιο απειλητικές για την κοινωνία μας και ως τώρα φαινομενικά αθόρυβες συνέπειες. **Το κυριότερο πρόβλημα μού φαίνεται ότι είναι το φαινόμενο της ανεργίας των νέων,**¹⁸ οι οποίοι εύλογα αναβάλλουν ή τελικά αποφεύγουν τη δημιουργία οικογένειας. Μια από τις ορατές συνέπειες είναι η υπογεννητικότητα. Και νομίζω συνετό για την κοινωνία μας: να κάνει όσες μπορεί οικονομίες, για να ενισχύσει θεσμικά τους νέους της, λ.χ. ένα γενναίο ενθαρρυντικό βοήθημα ή παροχή στέγης, για να αρχίσουν βίο οικογενειακό, έπειτα ένα επίδομα συνεχές για το πρώτο, δεύτερο, τρίτο παιδί, επίδομα συνεχιζόμενο ως την ενηλικίωση των παιδιών (εφόσον η οικογένεια παραμένει ενωμένη).

Αναγκαίος Επίλογος: Για τις ειδικές διαστάσεις / πτυχές της σημερινής κρίσης για τη χώρα μας:

Το πιο επώδυνο μέρος της σημερινής κρίσης (για τη χώρα μας) είναι το γεγονός ότι τώρα μάθαμε για κάποια **δάνεια** που έπαιρναν οι Κυβερνήσεις μας, για να ανταποκρίνονται σε τρέχουσες ανάγκες (πληρωμή μισθών, συντάξεων ...). Και έχουν φτάσει σε επίπεδο τέτοιο, ώστε να **ζητούμε δάνεια, για να ανταποκριθούμε στα δάνεια και τα επιτόκια!....**

Απορίες κοινού πολίτη (όχι οικονομολόγου, όχι πολιτικού):

.α'. Πότε άρχισε αυτό το παιχνίδι;

.β'. Γιατί δεν μας το είπαν οι κυβερνώντες από την αρχή, που θα μπορούσαν μάλιστα να το επικαλούνται για να αντιμετωπίσουν τα αιτήματα των πολιτών για αυξήσεις μισθών;

.γ'. Τι μπορούμε να πούμε γι' αυτήν τη δυσερμήνευτη σιωπή τους και τι μπορούμε να κάνουμε για την αντιμετώπιση της κατάστασης σήμερα;

¹⁸ Θύματα οι νέοι και των γενικών συνθηκών και των μυωπικών συμβουλών, που τους δίνει η «ώριμη» γενιά, ώστε να τους αποκλείει από τα μισά δημιουργικά επαγγέλματα και να οικοδομεί κοινωνία ανάπηρη χωρίς χειρωνακτικό δυναμικό.

Προσωπικά δε νιώθω αρμόδιος να απαντήσω παρά μόνο με τούτο: οφείλουμε αντί για δάνειο να μελετήσουμε την εξόφληση με οικονομίες του Κράτους και γενναία συμβολή όλων όσοι έχουν κάποιο εισόδημα υψηλότερο από τις πραγματικές ανάγκες διαβίωσής τους.

.δ'. Και κάτι άλλο ψυχολογικά αναγκαίο: λεπτομερή ενημέρωση από τους αρμόδιους/ υπεύθυνους για το πώς φτάσαμε εδώ. Δε χρειάζονται ονόματα και προσωπικές αντιδικίες, αρκούν τα συμβάντα και οι χρονολογίες τους. Διαφορετικά θα αντιμετωπίσουμε τούτη τη συνέπεια, όπως την άκουσα από άλλον: ένας φίλος με ρώτησε για τα δάνεια του 1824-25 (τον καιρό της Επανάστασης του 1821). Του είπα με συντομία τα σχετικά για τα λεγόμενα **δάνεια της ανεξαρτησίας**. Φοβάμαι ότι μας οδήγησαν τις τελευταίες δεκαετίες και επιμένουν για δάνεια δουλείας.

Φ. Κ. Βώρος, Ph.D. επίτιμος
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου